

УДК 808.1:929М.Драй-Хмара

DOI: 10.31471/2304-7402-2026-23(84)-163-178

ДИТИНСТВО ТА ПІДЛІТКОВІ ЛІТА МИХАЙЛА ДРАЙ-ХМАРИ: РЕКОНСТРУКЦІЯ НА ОСНОВІ ДОКУМЕНТІВ, СПОГАДІВ, ПОЕЗІЇ

Ігор Набитович

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка;
вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська область, 82100, Україна
e-mail: nabihor@gmail.com*

***Мета.** Використовуючи архівні документи, спогади рідних, епістолярій та поезію Михайла Драй-Хмари, реконструювати період його дитячих років, навчання у Колегії Павла Галатана. Йдеться передовсім про потребу представлення родинного та суспільного простору, в якому розпочалося формування особистості поета, перекладача, ученого.*

***Дослідницька методика.** З метою з'ясування задекларованої проблеми використано такі методи: культурно-історичний та біографічний.*

***Результати.** У статті проаналізовано дитячі та підліткові роки поета-неокласика, літературознавця Михайла Драй-Хмари, з'ясовано контексти його поезій про власну родину, дитячі спогади про смерть матері, навчання у Черкаській гімназії. На основі архівних даних подано інформацію про родину батька та матері письменника, його родинний простір у рідному селі. Підкреслено, що саме це родинне середовище стало важливим фактором формування як національної самосвідомості віршика, так і вплинуло на формування його мистецького світовідображення. Продемонстровано, що перша літературознавча розвідка Михайла Драя про сміх у Миколи Гоголя – невеличка студія, яку можна було б із часом розгорнути у поважне літературознавче дослідження, яка демонструє його зацікавлення мистецькою літературою. На основі спогадів доньки поета Оксани Ашер уточнено мікродеталі як раннього дитинства, так і його підліткових років. Родинні спомини про дитячі літа відкривають у світогляді юного Драя формування сакрального світобачення, яке, ледь уловимими натяками, бринітиме у його поетичному світі. Детально проаналізовано загальну атмосферу в Колегії Галатана, яка для Михайла Драя, як і ще одного поета-неокласика – Павла Филиповича, стала важливим етапом навчання й виховання, уможливила їхній вступ на студії до Університету святого Володимира.*

***Наукова новизна:** введено в науковий обіг архівні документи про батьків Михайла Драй-Хмари, вперше заакцентовано увагу на дитячому та юнацькому світі майбутнього мистця – поета-неокласика, що дає можливість побачити глибинні контексти формування його поетично-*

го світу, перші вияви формування наукового світогляду автора (на прикладі його реферату про творчість Миколи Гоголя), зацікавлення гуманітарними студіями.

Ключові слова: Михайло Драй-Хмара, творчість, становлення особистості, спогади, поетична творчість.

Михайло Драй-Хмара народився в маленькому селі Малі Канівці на Золотонощині, що розповзлося вздовж річки Ірклій. Воно розсілося між цілою низкою прадавніх курганів, а річка – ніби серце цього розкиданого по її берегах поселення, затиснутого, з одного боку, Чернобаєм, і з другого – Великими Канівцями.

Перекази про заснування і Великих, і Малих Канівців пов'язують із переселенцями із Канева. Тож у цьому заокругленому, ніби нанизаному на широкий розлив річки Ірклій, просторі живе історія від мідної доби до спогадів про часи Хмельниччини та Гетьманщини-України, з повсякденним життям двох родів – батька і матері, тут закорінених – Драїв і Брагинців (млинарство, як бачиться, у них було родовою спеціалізацією), з традиціями варіння селітри, чумацтва, млинарства, важкої селянської праці та козацьких вольностей і служби його предків в Іркліївській, а далі й у Канівецькій сотнях Переяславського полку. Цей шафрановий край дитинства Михайла Драй-Хмари, його закутки, урочища й береги річки, резонуватимуть у спогадах, поезіях і мареннях на всіх дорогах його життя. Варто лише вслухатися у старожитні топоніми його малої батьківщини: Іркліївський шлях, Дамба, Загребля, Дієнків млин, широченний Панський яр...

Оскільки метрична книга церкви часів Гетьманщини Різдва Богородиці у Малих Канівцях (тодішнього Золотоноського повіту Полтавської губернії) не збереглася (як і сама церква, де його охрещено), документально дату народження майбутнього поета можна підтвердити лише на підставі пізніших документів, зокрема й свідчень самого віршника: 28 вересня (себто 10 жовтня за новим стилем) 1889 року.

Його батько Афанасій Драй, син Андрія, народився 1856 року, а мати Анна (донька Осипа Брагинцева) – 1861 або 1862 року. Ці дати висуваються на основі шлюбного запису одруження його батьків у метричній книзі. Шлюб відбувся 24 січня 1881 року. Батьки Михайла були вільного стану. У записі про одруження повідомляється про нареченого: «Села малых Каневецъ Афанасій Андреевъ Драй козак, православный, первым браком», вік 25 років, та «Села малых Каневецъ козачка Анна Осипова Брагинцева, православна, первым браком», вік – 20 років [3, арк. 159 зв.].

Молодша сестра Михайла Марія, знову ж за метричними книгами, народилася 22 липня 1893 року [4, арк. 12 зв.]. Ще дві старші сестри Михайла – Ганна і Єлизавета.

З тих же записів відомо, що мати Михайла, «жена козака Анна Іосифовна Драєва», померла у віці 33 років. Актовий запис про її смерть внесено 21 січня 1895 року [4, арк. 94 зв.]. Донька мистця згадувала: «Народився Михайлик у козацькій родині, де “мотто” було “Бийте, але не здамся!” Іншою рисою татуня була глибина почуття, доброта і розуміння всесвіту, яка певно виникла, коли Мишкові не було ще й п’яти років [насправді – шести. – І. Н.], як померла його мати» [5, с. 38].

Перші роки життя Михайлика – звичайне дитинство сільського дитяти, що відкриває світ рідної землі, батьківської хати, полів, лук і лісів, курганів, струмків і річки Ірклій.

Батько поета, Панас Драї «був розумний чоловік: він здобував деяку самоосвіту, передплачував і читав газети, якийсь час був писарем і полагоджував юридичні справи селян. Але жорстокість його вдачі сильно вразила маленького сина. Особливо боляче було за матір, яка через це багато терпіла в своєму житті» [6, с. 15]. «В останньому періоді своєї творчості Драї-Хмара присвячує пам’яті матері велику поему “Рушник”, де змальовує її нещасливе, тяжке життя» [6, с. 15]. Головним спомином про матір є рушник:

*Кожного разу, як на рушник
цей погляну столітній,
вишитий вицвілим, але рясним
виноградом – єдина
річ, що дісталась мені від небіжчиці-матері
в спадку,
скорбні я згадую очі її, та згадати несила,
так, наче сон невизначний, мінливий, замріють,
зникнуть...*

[9, с. 275].

Малими дітьми після смерті матері опікувалась їхня бабуня.

У Драїв було 75 десятин власної землі, левада, ліс і два будинки. «Батько жив для себе. Напередодні революції в нього залишилось тільки 11 десятин землі. Революція примусила його назавжди покинути село й оселитися у сина. Помер він у Києві 1933 року» [6, с. 15].

Спогади з дитячих літ мистця, часто травматичні, стануть на папері сумними рядками. Вони залишаються особливим відлунням переживань, резонуватимуть у екзистенції, вихлюпуватимуться віршовими відгомонами.

Смерть матері була одним із таких найтравматичніших споминів: «Померла матір молодою власне через свою жертвенність. У їхньому селі тоді була епідемія тифу й було багато хворих людей. Хоча мати мала багато праці вдома – велике господарство, четверо дітей – вона все ж знаходила час, щоб спекти пироги й рознести їх бідним хворим. Там вона заразилася й нагло померла» [6, с. 15].

З поетичного нарису-чотирипятиху «Мати» (1921), опублікованого вперше у харківських «Шляхах мистецтва», вже у збірці «Проростень» було опубліковано лише диптих («І. На чолі вінчик паперовий...» та «ІІ. Убогий цвинтар і ворота...»). Однак у журнальній публікації вони є II і III частиною цього чотирипятиху. Ось його перша частина, втрачена надалі:

I.

*Дитина гралася. Коханно.
А смерть недужу стерегла.
Хтось увійшов і стиха: – Ганно!
І тиша мертва там була.
І з ляку дужче крикнув: – Ганно!
На відповідь сама луна.
І впав на землю безриданно.
Дитина ж гралася... одна [8, с. 6].*

Сцена першої частини чотиривірша: хвора мати, яку на ложі смерти залишають помирати самотньо. Біля неї – мале дитя, якому шість літ, що захоплене забавками, не розуміє трагізму миті й не усвідомлює, що поруч стиха й непримітно відходить у засвіти найрідніша людина.

І лише прихід батька (бо ж він звертається до мертвої на ім'я), що повернувшись, усвідомлює смерть дружини, його скорботна туга закарбовує в дитячій пам'яті цей розпач. Через літа ці рядки передають трагізм буття учасників цієї сцени.

Далі йшов диптих («ІІ. На чолі вінчик паперовий...» та «ІІІ. Убогий цвинтар і ворота...»), збережений у «Проростені» та наступних збірках. Цей внутрішній диптих – мікроісторія зустрічі зі смертю дитячій пташенят, які «квильять» біля узголів'я мами, що лежить у домовині, а далі – спроба малого синочка відвідати мамину могилу.

Дитячий спогад про маму, що лежить у домовині, перший досвід і дотик до смерти, до таїни Потоїбиччя:

*На чолі вінчик паперовий
і хрест воцаний у руках.
Не усміхнуться чорні брови,
Хоч квітне усміх на устах.

В журбі васильки й рута-м'ята.
Задумавсь ладан в синіх снах,
і сумно-сумно пташенята
квильять у неї в головах [10, с. 30].*

Наступним було зображення мандрівки хлоп'яти на мамину могилу – без дорослих:

*Убогий цвинтар і ворота, –
Та як побачить, як обнять?
Встрягають ніжки у болото:
весніє – журавлі летять.*

*Не розлучила матір з сином
і невблаганно-люта смерть –
і він розцвів над нею крином,
любов'ю сповнений ущерть [10, с. 31].*

Цей похід до матері на могилу засвідчений був і в родинних спогадах, бо ж «проїжджим селянам таки довелось рятувати загрузлого в болоті біля воріт кладовища Мишка» [6, с. 15]. Тут – ніби особлива паралель до «Тарасових стовпів», які для Михайлика стають пошуком маминих слідів на цвинтарному просторі небуття.

Завершувала журнальний чотирип'ятих «нарису» ще одна його частина:

IV

*Не пам'ятаю, не згадаю,
(Позабував я все, що знав):
Яка була ти в цьому краю
І як тебе я цілував?
І сниться: бачу домовину,
І усміх уст, очей огні...
І чую голос: – сину, сину,
Без тебе тяжко тут мені! [8, с. 6].*

Архітектонічно ця першопублікація в «Шляхах мистецтва» – цілісна поетична оповідь, яка розгортається й уявно розпросторюється у різні часові пласти людського існування, в його особливих вимірах – духовому та духовному. Втрачені після першопублікації рядки є важливими мікродеталлями переживання мистцем через чверть століття присутності в кайросі дитячої екзистенції останньої розлуки, особливого часу, який бринітиме журбою в поетовій душі через літа.

Заключна частина вірша – віддалені в часі на роки спогади про дорогу людину, які прориваються крізь забування, розмивання любого серцеві сина образу. Можна б означити тут помічену віршиником прикметність людської пам'яті: обличчя рідних і найближчих, світлини чи портрети яких не збереглися, ріки часу й забування дуже швидко розмивають як малюнки на піску буття...

Зі спогадів самого поета донька відтворила два особливі його дитячі враження: «Ще змалечку він був неймовірно щирий і довірливий. У пам'ять його врізалися два епізоди. Перший – коли батько купив йому сіру смушеву шапку. П'ятилітній Михайлик був дуже гордий з неї. Він надів її і пішов гратися з сільськими хлопчиками. Та заздрісні діти почали сміятися з нього, а потім намовили його набрати в шапку води. Він їх послухав, але після цього шапка зібгалася і була вже ні до чого.

Другий епізод не менш болючий. Одного великодня хрещена мати подарувала Михайликові іграшковий паровик, що рухався, свистів і пускав пару. Для хлопчика це був неоціненний скарб, і він поніс його показати дітям. Старші від нього хлопці намовили його пустити паровик по воді, і той загинув у глибокій копанці...» [1, с. 24].

Окрушина життя, спогад з дитинства, згаданий у його щоденнику – «“манастирське життє” в Панському, від якого я, 9-літній хлопчик, буквально втік» [11, с. 559] – знову ж, чимось нагадує історію з життя Тараса Шевченка. «Улюблене село він мусив покинути для шкільної науки дев'ятилітнім хлопчиком. Трудно доводилося маленькому сироті між чужими людьми, що говорили чужою мовою» [1, с. 24-25]. Батько віддав сина до школи у село Панське неподалік Черкас. Учитель-московит, «на прізвище Циганков, був жорстоким дресирувальником. За найменшу провину карав і бив Михайла. Малий хлопчина не витримав і втік. Цей епізод залишився у спогадах поета на все життя» [6, с. 332 (прим. 7)].

Можливо, що травматичний дитячий спомин тих часів виринає у поемі «Поворот» – у переживанні школяра, що повертається через зимову греблю додому і потрапляє в оточення двох злючих псів:

Маленький хлопчик на снігу.

.....
*...синіють кучергани,
 і вітер верховий,
 пастух загонистий сердитий,
 жене отари хмарні,
 а сніг хрустить під чобітком,
 і торба з дошкою й книжками
 нечутно
 б'є
 по кульші.*

.....
*Ще гонів двоє до берез,
 де гребля
 де чорніє опар, –
 а вже ось віхола мете,
 і блудить страх безокий...*

І в тій сіризни зимового дня розгортається майже середньовічний життійний сюжет: напад на малого школяра лютих собацюр, дитяча молитва з псалмовими алюзіями, і майже чудесне спасіння від ворогів лютих:

*І раптом люті пси,
що гризли вдень ланцюг неволі,
опали хлопця.*

*Страх
посадив його на сніг
і очі рукавом закрив,
а серце б'ється,
як у спійманої пташки.
(Хто ж мене врятує?)
І плаче, і благає він,
щоб розточилися, як дим,
всі вороги навколо...
Розбіглась хижка згря, –
І очі висохли від сліз,
і в серці віри –
віск теплий [1, с. 82-83].*

Після утечі з Панського Михайлика спочатку послали на навчання в «брудну Золотоношу», а через рік – у Черкаси.

Окрушини минулих спогадів про життя і навчання в гімназії постають у спогаді «Черкаси», написаній у Криму в 1928-му. Атмосфера школярського світу б'є нестримними каскадами юного життя:

*І дому на горі я не забуду,
де вчився, де гімназія була...
Даруйте, дехто, може, не без нуду
пригадує собі журнал, «Кола»,
інспектора, латинника-маруду, —
а я сміюсь, не пам'ятаю зла:
далеко одійшли од нас мундури,
і карцер, і гімназіяльні мури.*

Та я тоді до них не скоро звик... [9, с. 139-140].

Михайло згадував, як «сівши на дубовій шкільній лаві, / уперше став ламати свій язик / на кшталт столичний, / і слова ласкаві / міняти на чужі» [9, с. 140]. Гімназія була одним із просторів поневолення українського юнацтва. Треба було переходити на мову московитів, на «чужі слова».

Через півтора десятка літ він писатиме в життєописі Лесі Українки про виховання й навчання поетеси (як і її брата Михайла) вдома – ніби порівнюючи це з власним досвідом: «...Леся, залишаючись поза мурами казенної російської школи, не тільки нічого не програла, а, навпаки, багато виграла. Косачі, приїжджаючи з Колодяжного до Києва на зиму, наймали тут для своїх дітей хатніх учителів, здебільшого студентів, і таке чисто приватного характеру навчання давало, очевидно, далеко кращі наслідки, ніж гімназіальна “зубрьожка” “отсюда і досюда”. При такому навчанні Леся вийшла серйознішою й освіченішою від багатьох дітей свого часу. Надзвичайно важливим є й те, що навчання провадилося рідною українською мовою, завдяки чому дитина не відривалася від національного ґрунту» [7, с. 9].

Наука не завжди йшла гладко і при вивченні, очевидно, латинської мови «немов індик, / повторював я чудернацькі вправи. / Дарма! Наука в голову не йшла: / я серцем линув тільки до села...» [9, с. 140]. Часто на уроках він мріями повертався в рідні сторони: «Мені ввижались лани, діброви, / завода, кучерява і лунка; / я чув леління рідної розмови / і тихий шепіт верб коло ставка...» [9, с. 140].

Ці мрії про життя у рідному селі, занурення у минулі світи іноді вели до покарань:

*А хитрий ментор вирушав на «лови», –
і раптом кремезна його рука
мене виводила із царства мрії –
в «кутку» зникали всі мої надії.
З «кутка» я оглядав товаришів...*

Поки юний мрійник відпокутував провину марення на уроці, його місце покари давало привілей бачити те, що діялося в класі, де

*Зайдиголови бралися на штуки:
одні з кишень пускали горобців,
а другі, миттю натягнувши луки,
стріляли в них. Щоб заглушити гнів
«іхтіозаврів», брав між закаблуки
прузини кашкетові «камчадал».
і бринькав, і іржав, як Буцефал [9, с. 140].*

Звичайно ж, у цих описах школярських бешкетів зібрано досвід усіх шкільних років. Був тут і досвід протистояння з учителями й дирекцією, і зрада одного зі школярів, яка мала прикрі наслідки і для самого зрадника, і веремійникам: комусь вписали «трійки» за поведінку, а комусь видали й «вовчі квитки», що ламали майбутню долю:

*Тоді ішов директор на підмогу.
Вся кляса становилася у фронт,
коли з 'являвся він біля порогу.
Суворий звіздознавець брав «на понт»,
та всі мовчали, й певну перемогу
ми здобули б, якби не Горизонт:
підлиза, боягуз, душа лакейська.*

.....
*«Мисливцям» вовчий видали білет,
«музикам» же по три за поведінку
поставили, і походив кастет
по зраднику, як пізно з скетинг-ринку
вертався додому (стрівшись tête-à-tête,
він довго пам'ятав оцю нагінку), —
а потім все пішло, як і раніш,
і вічно з «олівцем» дражнивсья «книш» [9, с. 141].*

Там, у Черкасах, вже гімназистом, оповідала донька, Михайло «почав заробляти на своє утримання як репетитор. Товариш, із яким він працював, належав до багатой родини Бенів, що мали в Черкасах броварню. В цій родині Михайлик знайшов не тільки матеріальну підтримку, але також тепле відношення, якого завжди так прагнув. [...] У страшні роки вимушеної ізоляції від суспільства [між першим і другим арештом. – І. Н.], він міг інколи відвідувати Бенів, що жили в Києві і знайти там відраду, хоча їхнє життя пішло зовсім різними шляхами» [1, с. 25]. Родинна атмосфера, культурні зацікавлення цієї родини, як свідчили розповіді мистця, мали вагу для його творчого становлення, бо «культурна атмосфера дому Бенів, а особливо їхня велика бібліотека, позитивно вплинула на розвиток Михайлика, він захопився читанням» [6, с. 16].

Мікродеталі споминів про дитячі літа відкривають у світогляді юного Драя формування сакрального світобачення, яке ледь уловимими натяками бринітиме у його поетичному світі. «Протягом свого життя в Черкасах він захоплювався життями святих і на свої дрібні гроші, які давала йому господиня на цукерки чи тістечка, купував маленькі книжечки з чудесними історіями» [1, с. 25].

Закінчення уроків не завершували бешкетів. Хлоп'ячі витівки були особливим способом освоєння світу – навіть із бурлескними мотивами:

*Урок скінчився. Дзитарі із зали
пробили три – пора додому йти.
І всі ми йшли голодні, як шакали,
бешкетник на стовпах писав хрести,*

*гульвіси ж у кондитерській питали,
чи продаються ярма й хомути,
і в електричні дзвоники дзвонили,
тікаючи відтіль, що було сили [9, с. 141].*

Із завершенням навчання у черкаській гімназії добігли краю й його дитячі та підліткові літа.

* * *

Року 1906 Михайло Драй, успішно подолавши конкурс і отримавши стипендію, вступив до Колегії Павла Галагана у Києві. І ці роки, коли підлітки стають юнаками, були справді щасливими.

Заснування цієї Колегії у Києві було особливим подарунком давнього українського роду Галаганів для України, української культури. Навіть попри його, здавалося б, повну інкорпорацію в імперський виховний простір, цей освітній заклад вишколив десятки тих, хто далі працюватиме для української культури та мистецтва.

Павло Галаган, іменем якого названо цю приватну чоловічу гімназію, помер підлітком. Він був єдиним сином Григорія Галагана та його дружини Катерини (з роду Кочубеїв), останнім чоловічим нащадком цього роду.

Григорій Галаган був одним із тих культурних діячів і меценатів, що формували підґрунтя української освіти й національного відродження другої половини XIX – початку XX віку. Саме він фінансово підтримував «Кіевскую старину», був чільним засновником і меценатом однієї з найстаріших книгозбірень України – Київської міської публічної бібліотеки. Галаган залишив опис українського вертепу та студії про українські шляхетські роди.

Його чудовий палац у Сокиринцях перетворився на важливий центр української культури. Тут гостював Тарас Шевченко, увіковічивши свої враження в повісті «Музикант». Тут малювали українські романтики Василь Штернберг та правнук останнього гетьмана України-Гетьманщини Лев Жемчужников. Тут лунала музика у виконанні Миколи Лисенка та Остапа Вересая. Кобзар Вересай виступав 1871 року на відкритті Колегії Павла Галагана. Григорій Галаган знався з Михайлом Максимовичем, Паньком Кулішем.

Сокиринський палац, розкішний парк біля нього ще й нині снить Галаганами...

Павло Галаган народився у червні 1853-го. Його нянькою була українка, «з простого народу, але жінка дуже розумна». Вибір няньки «не був випадковим; її обрали з метою виховати хлопчика з раннього і вразливого віку в середовищі його народу». Називали його Павлусем, «до п'яти років він говорив лише українською, а в перші роки дитинства його одягали в народний український одяг...» [2, с. 71-72]. «...Перш, ніж

він почав навчатися читати, він знав багато віршів, особливо українською мовою. Він любив слухати читання віршів Шевченка, які тоді було опубліковано, і, завдяки чудовій пам'яті, легко їх запам'ятовував» [2, с. 73]. Після шкільних років із домашніми репетиторами, Павлуся почали готувати до вступу в гімназію в Києві. Він помер у 16 літ, випадково заразившись, від тифу. Його поховали в Сокиринцях, у родовому склепі біля церкви.

Щоб увіковічнити пам'ять про сина, на якому обірвався рід Галаганів, його батьки заснували освітньо-виховний заклад, назвавши його іменем цього юнака, де б юнаки його віку могли б навчатися й продовжити те, чого не поталанило здійснити Павлові Галаганові. Відтак у цьому закладі могли навчатися, завершуючи останні гімназійні роки вчиття, і незаможні стипендіяти, й ті, що оплачували навчання – щоб досягнути того, чого не судилося юному Галаганові.

За статутом Колегія перебувала під патронатом Університету святого Володимира. Однією з її провідних освітніх місій було приготування до університетських студій. Головним автором статуту цього закладу був український мовознавець Павло Житецький, який багато літ потім у ній учителював. Випускники Колегії через літа згадували його слова, коли гімназисти на лекції не могли відповісти на його питання з історичної граматики: «Сиджу тут між вами, як між могильними пам'ятниками!»

У цьому освітньому закладі була чудова бібліотека. У церкві Колегії 4 травня 1886 року Іван Франко узяв шлюб із Ольгою Хоружинською. У родинних переказах Франків оповідалося, що у день вінчання Франко працював у бібліотеці Колегії і, захопившись, майже забув про власне весілля, загаявся так, що ледь устиг переодягнутися до урочистости.

Серед викладачів Колегіуму були відомі постаті: рисування тут учили майстри українського малярства Микола Мурашко та Микола Пимоненко.

З 1897 навчального року в Колегії, окрім інших предметів, введено для двох перших класів «Ручну працю». Йшлося про працю з деревом за так званою системою Отто Соломона [2, с. 147]. Світлину перед майстернею, на якій зафіксовані юні Михайло Драй і Павло Филипович, можна ідентифікувати за часом – її зроблено між 1906 – 1908 роками.

Традиційний опис дня учнів Колегії був незмінним упродовж десятиліть:

«Вихованці прокидаються за дзвінком о 6½ годині й до 7 години збираються на спільну молитву, яку читають кожен із них по черзі. Після молитви вони п'ють чай.

О 7½ год. – дзвінок до ранкової праці (приготування уроків).

О 8½ – дзвінок і перерва до 8¾ год.

О 8¾ загальна передурочна молитва.

Від 9 до 12 – три уроки.

О 12 год. – сніданок і велика перерва до 1 год.

Від 1 до 3 – два уроки.

Від 3 до 4 – гімнастика, танці, ручна праця, лазня.

О 4 год. – обід.

Від 4½ до 6 – вільний час, ігри на подвір'ї і т. ін.

Від 6 до 8¼ – перше і друге вечірні заняття (приготування уроків), в деякі дні практичні заняття (з вихователями).

О 8 год 20 хв. – чай і перерва до 8¾.

Від 8¾ до 9¾ – третє вечірні заняття.

О 9 год. 55 хв. – молитва, після якої вихованці ідуть до сну.

Розклад сей порушується по середах, коли від 3 до 6 год. вихованцям дозволені прогулянки, і у свята, вони встають не в 6½, а в 7½ год., уроків і вечірніх знятть немає, і всі, хто має в Києві родичів, звільняються у відпустку до 8¾ год. ранку наступного дня.

У святкові дні всі вихованці Колегії (без виїмок) присутні на службі Божій у церкві Колегії» [2, с. 146].

Ночами, пригадував Михайло, – влаштовувалися веселі, безжурні забави. Серед них – похорон Цезаря, коли вночі колегіанти нишком вставали з ліжок, закутувалися в простирала і влаштовували церемонію з квітчастими промовама і жартами. Дуже популярною грою було придумування чудернацьких прізвищ, пов'язаних із особливостями тієї чи іншої мови – грецької, японської, французької.

Вихованців навчали танців; при бажанні – й музиці (стипедіяти, що мають музичні здібності – за кошт Колегії). Партитури для гімназійного хору розписув Микола Лисенко.

У Колегії Михайло навчився грати на роялі на слух, зокрема вальс із опери «Євгеній Онегін». Саме це показує поле культурного тяжіння, в якому тоді перебував молодий український інтелігент у Києві. У ті роки навчання його захопив теніс; він «був від природи спортсменом. Ще в дитинстві малий Мишко робив собі дерев'яні ковзани й ходив ковзатись на річку. Пізніше в київський період свого юнацького життя, захоплював глядачів своїм вальсуванням з фігурами на льоду» [6, с. 13].

Він дуже багато читав, і, згадувала через літа донька, хоч «ніколи не потребував окулярів, ще колегіантом захворів був на очі і мусив лікуватися протягом кількох місяців. Тоді йому зовсім заборонили читати [1, с. 24].

Під впливом учителя російської літератури Іллі Кожіна, Михайло «починає писати перші свої поезії російською мовою і друкує їх у колегіатському журналі “Лукоморье” (“Девушка в алой косынке” [“Дівчина в червоній косинці”])» [6, с. 17]. На одній із тогочасних групових світлин Михайло Драй, тримаючи в руках книжку, сидить поруч із учителем Кожіним.

Виученики Колегії готували реферати, які були першими сходами до літературологічних студій. Деякі з них публікувалися в щорічнику Колегіуму. Серед опублікованих студій 1909 року – Бориса Ларіна, В. Отроковського, П. Филиповича. Усі вони були особливим середовищем, оточенням Драй-Хмари, яке формувало майбутню українську філологічну науку. Опис реферату Михайла Драя про сміх у Гоголя – невеличка студія, яку можна було б із часом розгорнути у поважну літературознавчу студію: «Вихованець Драй описав у своєму рефераті суть Гоголівського сміху. Його реферат було представлено за наступним планом:

Реалізм і внутрішній суб'єктивізм у творах Гоголя. Аналіза поетичного споглядання і творчості. Завдання мистецтва і його природа. Мистецтво з погляду соціології. Чи можна мистецтву приписати пропаганду моральності? Ствердження та заперечення. Мистецтво як самоціль і як найбільша перемога мистця і поета над собою.

Сміх. Проблема: чи не суперечить сатиричний сміх християнській любові до людини? Відсутність “гуманної суб'єктивності” у творах Гоголя. Презирство до вульгарної людини. Гумор. Сміх і сльози. Визначення: “Се були радісні сльози порятунку, які омили ‘душевну чорноту’ людини, що здійнялася над злом і не згубила ще віри в можливість правди на землі!..”

Самотність. Пошуки людини і віра в неї. Розчарування. Глибокий зміст слів: “Нудно на сьому світі, панове!..” Незгода зі світом. Невіра у воскресіння людства.

Містична релігія Гоголя. Самозаглиблення, самопоглядання. Релігія і людина» [12, с. 53-54] (переклад із російської).

Для юних Михайла Драя і Павла Филиповича очевидним авторитетом був Інокентій Анненській, що певний час був директором Колегії Павла Галагана. 1904 року він видав збірку «Тихі пісні», в якій були переклади з французької – Шарля Бодлера, Шарля Леконта де Ліля, Поля Верлена, Артюра Рембо, Стефана Маллярме. Збірку «Кипарисова скринька» опубліковано після смерти поета – 1910-го.

Колегія виховала цілу плеяду української еліти – наукової і культурної. В часи Першої світової війни один із випускників Колегії – український історик-медієвіст Дмитро Петрушевський – читатиме лекції в Петроградському університеті (можливо, що їх слухатиме і Драй-Хмара). До того він викладав у Варшавському університеті. В одному з листів довголітньому директорові Колегії Іванові Ничипоренку він писав, ставши професором: «Ось я і професор. Найсміливіші мої мрії збулися. Я займаю те становище, яке вважаю найвищим на землі. Не вам, дорогий наставнику і керівнику перших моїх кроків на шляху свідомого життя пояснювати, чому я такої високої думки про звання професора. Ви самі сприяли виникненню її у мене» [Цит. за: 14, с. 50].

В часи, коли Михайло навчався в Колегії, у Малих Канівцях і надалі «жив його батько з його меншою сестрою Марусею. Старша його сестра Ганна була одружена з Антоновичем і жила поруч садиби батька. Друга його сестра Ліза була в Красногорському монастирі біля Золотоноші (з 15-ти років), а Маруся училася й готувалася експромтом скласти іспити за кл[асичну] гімназію, щоб вступити на вищі жіночі курси у Києві» [13, с. 431].

Влітку Михайло повертався у батьківський дім. Певно під час вакацій 1909-го, під золотими зорями рідного села народилося його перше кохання – до болгарської юнки Наталі, що приїхала тоді з Рущука у відвідини до свого дідуся, поміщика в Малих Канівцях. 1911 року вона надіслала йому листівку болгарською мовою і він зберігатиме її літами. Ще влітку 1913-го, повернувшись із мандрівки Балканами, Михайло мріяв

*...про Рущук, де, вірилось мені,
я віднайду Наталю чорнооку,
мою найпершу весняну любов... [11, с. 102, прим. 4; с. 687].*

Але тоді ж, кожного літа під час вакацій він вирушав у мандрівки «зі своїм товаришем по Колегії Крупським. Одного літа – до Криму, другого на Кавказ, де перемандрували вони пішки аж до Нового Афону». Там він гостив у монастирі свого дядька, монаха-протодиякона [1, с. 25].

По закінченні Колегії у 1910 році Драй-Хмара отримав від неї, як подарунок, гроші й одяг. Так починались «далекі голубі простори, де розцвітала юність золота»...

Реконструкція дитячих та підліткових років поета-неокласика, літературознавця Михайло Драй-Хмари дозволяє з'ясувати контексти його поезій про власну родину, дитячі спогади про смерть матері, навчання у Черкаській гімназії. Родинне середовище було важливим фактором формування як національної самосвідомості віршника, так і вплинуло на формування його мистецького світовідображення. Загальна атмосфера часів навчання в Колегії Галагана, яка для Михайла Драя, як і ще одного поета-неокласика – Павла Филиповича, стала важливим етапом навчання й виховання, дала змогу їм вступити на студії до Університету святого Володимира. Вже перша літературознавча розвідка Михайла Драя про сміх у Гоголя демонструє його підліткове зацікавлення мистецькою літературою.

Література

1. Ашер Оксана. Фатальна ніч. "Сучасність". 1965. № 7 (липень). С. 24-27.
2. 25-ліття Колегії Павла Галагана вь Київѣ, Київѣ 1896.
3. Державний архів Черкаської області. Фонд 931. Опис 1. Справа 990.

4. Державний архів Черкаської області. Фонд 931. Опис 1. Справа 1124.
5. Драй-Хмара Оксана. Промінь крізь хмари. Київ: Смолоскип, 2010.
6. Драй-Хмара Михайло. З літературно-наукової спадщини. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1979.
7. Драй-Хмара Михайло. Леся Українка. Життя й творчість. Київ: Державне видавництво України, 1926.
8. Драй-Хмара Михайло. Мати. “Шляхи мистецтва”. Харків, 1923. Число 5. С. 6.
9. Драй-Хмара Михайло. Поезії. Нью-Йорк: Свобода, 1964.
10. Драй-Хмара Михайло. Проростень (1919 – 1926). Київ: Слово, 1926.
11. Драй-Хмара Михайло Твори. Київ: Наукова думка, 2015.
12. Ежегодникъ коллегіи Павла Галагана с 1 октября 1908 по 1 октября 1909. Годъ 14-й. Кіевъ, 1909.
13. Михайло Драй-Хмара / Упорядкування Сергія Гальченка. Харків: Фоліо, 2018. (Серія “Митці на прицілі”).
14. Смольницька Мирослава. *Колегія Павла Галагана в національно-культурному житті України (1871 – 1920 рр)*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2007.

MYKHAYLO DRAY-KHMAR'S CHILDHOOD AND TEENAGE YEARS: RECONSTRUCTION BASED ON DOCUMENTS, MEMORIES, AND POETRY

Ihor Nabytovych

*Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University;
24, Ivana Franka Str., Drohobych, Lviv region, 82100, Ukraine
e-mail: nabihor@gmail.com*

***The aim.** Using archival documents, memories of relatives, epistolary writings and poetry of Mykhailo Dray-Khmara, to reconstruct the period of his childhood, his studies at the Pavlo Galagan College. This is primarily about the need to present the family and social space in which the formation of the personality of the poet, translator, and scientist began.*

***The research methods.** In order to clarify the declared problem, the following methods were used: cultural-historical and biographical.*

***The results.** The article analyzes the childhood and adolescence of the neoclassical poet, literary critic Mykhailo Dray-Khmara, and clarifies the contexts of his poems about his own family, childhood memories of his mother's death, and studies at the Cherkasy's Gymnasium. Based on archival*

data, information is provided about the family of the writer's father and mother, his family space in his native village. It is emphasized that this family environment became an important factor in the formation of both the poet's national self-consciousness and influenced the formation of his artistic worldview. It is demonstrated that the first literary exploration of Mikhail Dray about laughter in Gogol – a small study that could eventually be expanded into a serious literary study – demonstrates his interest in artistic literature. Based on the memoirs of the poet's daughter Oksana Asher, microdetails of both early childhood and his teenage years are clarified. Microdetails of memories of childhood reveal the formation of a sacred worldview in the worldview of young Dray, which, with barely perceptible hints, will resonate in his poetic world. The general atmosphere in the Galagan College is analyzed in detail, which for Mykhailo Dray, as well as for another neoclassical poet – Pavlo Fylypovych, became an important stage of education and upbringing, making it possible for them to enter the University of St. Volodymyr.

The scientific novelty: *for the first time the attention is focused on the childhood and youth world of the future artist – the neoclassical poet Mykhailo Dray-Khmara, archival documents about his parents are introduced into scientific circulation, which makes it possible to see the deep contexts of the formation of his poetic world, the first manifestations of the formation of the author's scientific worldview (on the example of his essay on the work of Mykola Gogol), interest in humanitarian studies.*

Keywords: *Mykhailo Dray-Khmara, creativity, the formation of personality, memories, poetic creativity.*